

KULTUR.

Anders Olsson var Sveriges mesta daskkonstnär. Nu har hans kitschiga bilder publicerats i bokform.

BÖCKER 9

dn.se/kultur

När är det rätt att utöva politiskt våld?

Svaret avslöjar din syn på demokratin.

K2

Sex öldrückande snubbar, varav tre i kilt.

Skotska Peabod Fairies spelar på Falu folkmusikfestival.

SCEN 4

Svarta snedluggar på Arvikafestivalen.

Publiken tog emot The Sounds med öppna armar.

SCEN 4

"Precis som Peps knöt ihop reggae och proggy knyter Timbuktu ihop hip hop och svensk socialrealism."

SCEN 4

Litterär prognos. Vad vill den unga litteraturen? Jonas Thehte söker svaret i årets debutantlogier.

SIDAN 8

Att finna värde bland soporna

I HISTORIENS början levde människan som jägare och samlare. I dag vandrar åter en växande andel av mänskligheten genom terrängen för att samla ihop till uppehållet. Människor i Calcutta går mitals längs järnvägarna för att samla kolbitar som fallit av lastvagnarna. I Vietnam söker folk genom skogar och åkrar för att hitta metallskrot från kriget. De fattiga vid Hoogley-floden i Indien vadar ut i vattnet för att ta till vara människolik som inte kremerats och säljer kvarlevorna till medicinska högskolor eller klästerfabriker. Och på sopstationen Milpillas utanför Cuernavaca, söder om Mexico City, samlas fyra ynglingar kring en säck. Säcken är fylld med glasburkar och buteljer. Två av männen är uppköpare, två är sopsamlare. De köpslår om priset. Fotografiet skildrar en magisk förvandling som är grunden för de fattigas försörjning. Värdeöst skräp förvandlas till pengar, till guld.

Den svenske fotografen Johan Sundgren har tagit bilden. Ett annat av hans fotografier visar Don Chaquetin i sitt hem. Stolen och bordet har han funnit på tippen, liksom husets tak och väggar samt alla hushållsaker.

Under de år Sundgren gick på fotskolan i Cuernavaca bodde han ofta i detta skjul. Han ägnade månaderna åt att lära känna sopsamlarna, "los pepenadores" som de kallas i Mexiko. I slutet av sommaren kommer han att ställa ut sin fotografiska dokumentation av livet på tippen. Det sker på Museo Nacional de Artes Populares i Mexico City, som samtidigt ordnar en konferens om sopsamlarnas villkor.

TILL MEXIKO HAR framstående fotografier från Tina Modotti och Henri Cartier-Bresson till Josef Koudelka och Kent Klich vallfärdat för att fånga ljuset och misären, landskapet och revolutionen. Deras perspektiv har i sin tur drivit mexikanska fotografier som Manuel Alvarez Bravo och Nacho Lopez att söka nya vinklar på hemlandet. Mötena mellan inhemskt och utländskt har i Mexiko alstrat en vital fototradition. Sundgren

"Chupacabras sista dag".

FOTO: JOHAN SUNDGREN

valde fotskolan i Cuernavaca därför att han ville lära av denna historia.

Sundgren illustrerar inte "trede världens nöd", "slummen", "underklassen" eller någon annan av de klichéer vi använder när vi talar om livet på civilisationens baksida.

Han tycks sträva efter något enklare, som samtidigt är svårare: att skildra sina vänner på ett sätt de själva godkänner. När han ställer kameran i nivå med sopsamlarnas vardag upplöses fattigdomens stereotyper. Hans estetik adlar soppahinteringen till ett exempel på

människans strävan – från födelsen, den första dagen, som i fotot av den nyöpta Marivel – till döden, den yttersta dagen, som i bilden "Chupacabras sista dag", där den döde vilar på en bräcklig brits mitt på soppippen. Huvudet är skuggat av ett parasoll, kroppen

svept i ett slitet täcke. Ett par kraftiga gummiskor sticker stelt ut från nederkanten. Sulorna ser nya ut.

STEFAN JONSSON
stefan.jonsson@dn.se

Läs mer om Johan Sundgrens fotografi på sidorna 6-7.

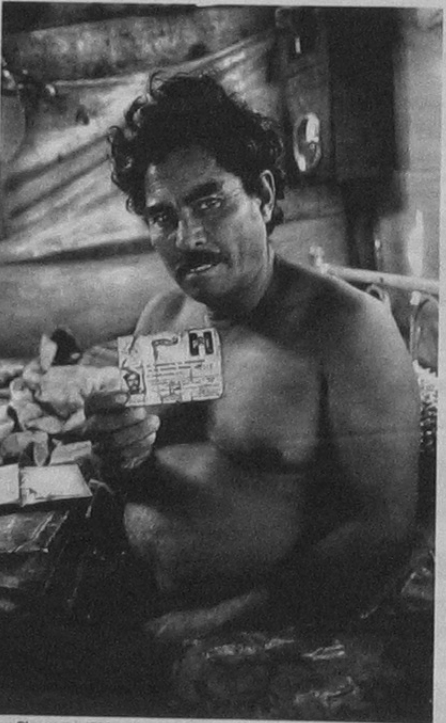
De kallas pepenadores. De gräver fram sin försörjning ur sopbergen. De föraktas av sina landsmän trots att de bär nyckeln till en lösning av många samhällsproblem. Fotografen Johan Sundgrens fotografi av sopsamlarna utanför Cuernavaca i Mexiko avslöjar en mirakulös varelse, skriver Stefan Jonsson.

Rapport från sopornas planet

DEN FÖRSTA SOTTIPP som omnäms i urkunderna låg på samma ort som den västerländska civilisationens vagg, i antikens Aten. En förordning från 500-talet före vår tidräkning beordrade stadens sopsamlare att lagra avskrädet minst en kilometer utanför stadsmuren. Till tipp kunde bönderna gå för att skaffa djurfoder och gödningsmedel. Från Aten stammar även det första förbudet mot att skräpa ner på gatorna.

Pedro, 1999.

Don Chaquetin, 1998.

Från till industrialismens genombrott ingår avfallshanteringen i ett kretslopp som är ekologiskt hållbart. Använt material samlas ihop, rutnar och alstrar nya nyttigheter. Trasiga ting repareras, bränns eller smälts om till nya ting. I azteekernas Tenochtitlán handlade latrintömarna med sin värdefulla substans. Avföringen såldes på den stora marknaden i Tlatelolco och användes för att gödsla de flytande trädgårdarna i Texcoco, den stora sjön där Tenochtitlán låg, dagens Mexico City. Annat avfall sålde man som föda åt hundarna, som slaktades och äts.

Men efter 1950 tornar soporna upp sig som ett av mänsklighetens stora problem. Problemet är som störst i de snabbt växande metropolerna på södra halvklotet där utbyggnaden av infrastrukturen släpplångt efter befolkningstillväxten. Jättestaden dumpar inte bara tonvis med skräp utan också hundratusentals människoliv. Dessa samhällsrester hamnar gärna bredvid varandra. I Afrika, Asien och Latinamerika är käckstaden gramme med tippen.

Enligt forskarna försörjer sig mer än två procent av befolkningen i utvecklingsländerna på att samla skräp. Några av dem, ett hundratal familjer, bor på sopsationen Milpillas utanför Cuernavaca, söder om Mexico City. I tre år var den svenske fotografen Johan Sundgren flitig gäst i byn. När han lärt känna invånarna började han ta bilder.

IBLAND BESÖKTES soppippen av en lärare som lärde kvinnorna läsa och skriva. De fick i uppgift att skildra sitt arbete. Leonisa Cruz, 21 år, visade Sundgren vad hon skrev:

"Klockan 7 på morgonen går jag upp, klär mig och vandrar sedan upp till soppippen. Mitt arbete består i att samla in och återanvända det avfall som kommer hit till tippen. Jag anländer, tar min samlarpåse och sätter på mig handskarna för att sedan gå till första bilen som

kommer, väntar på att den lastar av så att jag sedan ska kunna börja arbeta. Påse efter påse samlas och sorteras, glas, papper, plåt, aluminium och bly. Man samlar också in kläder, skor, apparater som strykjärn och hushållsmaskiner, flaskor och parfym.

Jag tycker om mitt arbete för det är min källa till mat och förtäring, till exempel då jag hittar parfymflaskorna 'Carolina Herrera' betalar man mig 30 pesos (= 30 kronor) per flaska men de kommer sällan, bara ibland. För 'Fahrenheit' får jag 15 pesos per flaska. Vi säljer också alla metaller vi samlar ihop, aluminium 4 pesos, koppar 6 pesos, brons 5 pesos och det de betalar minst för är plåt, 15 centavos per kilo. För fem blåspennor får man 1 peso och kycklingar som kommer samlas ihop om 50 och säljs för 15 pesos. Detta är mitt arbete och det tycker jag väldigt mycket om."

Ivan, 2002.

MEDELLIVSLÄNGDEN BLAND Mexiko Citys sopsamlare är 39 år, att jämföra med 67 år för nationen. Vart tredje barn dör innan det fyllt ett. Kolera, dysenteri, tbc, mjältbrand, malaria och andra sjukdomar härjar. Det står en stark omkring sopsamlarna – också i symbolisk mening. Landets högre klasser skäms vanligen för "los pepenadores". På soppippen utanför Cuernavaca bor också Don Chaquetin, en garvad man som började sitt liv som gatubarn. På Johan Sundgrens porträtt flaggar han hemlighetsfullt med sitt medlemskort i PRI, som fram till år 2000 var det statsbärande partiet i Mexiko. Osmåliga linjer förbinds sopsamlarna på samhällets botten med eliternas rum.

Det finns en roman av den franske författaren Jean Vautrin som kartlägger detta dolda nätverk i stor detalj, "Le roi des ordures" (Sopornas konung). Sopskungen heter i romanen Rafael Gutiérrez Moreno. Från sin anställning på soppippen Santa Cruz Meyehualco i Mexico City mobiliserar han platsens sopsamlare till en råbarkad insatssstyrka som han ställer till PRI:s förordande vid demonstrationer.

Partiet återgäldar tjänsterna genom att låta Don Rafael styra stadens sopsantering. Därmed kan Don Rafael kontrollera den lukrativa vidareförsäljningen av återvunnet material till industrin. Han använder monopoliet till att fördela licenser på sopsävervningen till stadens fattiga och får på så vis en tro-

gen anhängarskara. Familjer som ställer sina döttrar till Dow Jones, bygger en fästningsliknande lyxvilla på sin tipp, låter skjutsa sig genom slummen i en stålgrå Bentley och skaffar sig rent av en plats i parlamentet. Han blir så mäktig och så maktfullkomlig att någon till sist måste ta livet av honom. En natt mördas sopskungen i sitt sovrum. Det visar sig – och detta är gåtan i Vautrins roman – att nästan alla i hans omgivning har ett motiv att få honom ur världen.

STANKEN AV HÄRSKET smör och ruttande blommor mättar atmosfären i "Le roi des ordures". Romanen är en sällsam mix av Bertolt Brecht och Raymond Chandler, av "Tolvskillingsoperan" och "Den stora sömnen". Det blossande ursinet över världens orträttvis ruktas av en kall illusionlöshet.

Vautrin hämtar allt sitt stoff från verkligheten. Den verkliga Rafael Gutiérrez Moreno började sin bana som sopsäckare, övertog 1965 ledningen för huvudstadens sopsamlare och levde ungefär som sin namne i romanen. När hans maktvärdnad började sticka i ögonen och när det visade sig att det läckte giftern från hans soppippar beslöts topparna i PRI för att ändra hans karriär. Gutiérrez Moreno var 48 år

när han mördades 1987. Domstolarna har fastställt att han är far till fyrtiofem barn.

Gutiérrez Moreno personifierar den värsta sidan av PRI: väldet, korruptionen och ledarkulten. Men han såg också till att köparna betaldes hyfsat för återvunnet material och byggde bostäder åt sopsamlare.

Underklassen har exploaterats av Mexikos beryktade patronväldet. De har fått köpa sin överlevnad, och ibland ett begränsat välbstånd, till priset av sin politiska röst.

na. Don Chaquetin jobbade en gång i tiden åt Gutiérrez Moreno och har berättat om hur han blev bjuden på semester i Acapulco.

Don Chaquetins gest med partikortet är alltså lika tveksam som Mexikos historia. Underklassen har exploaterats av Mexikos beryktade patronväldet. De har fått köpa sin överlevnad, och ibland ett begränsat välbstånd, till priset av sin politiska röst.

Samtidigt är Don Chaquetin

gest ett tecken på myndighet. Genom partikortet låter han representera sig politiskt. Och genom själva porträttsituationen – den färdiga bilden rikad mot kamerans objektivet – låter han representera sig estetiskt.

Vad är det då han representerar? Här måste man tillgripa sköra ord. Partikortet och porträttsituationen ger honom en möjlighet att hålla upp sitt människovärde till beskådande. Människovärdet – som det ekonomiska och politiska systemet i viss mening berövat honom.

År 1992 påträffades liken av fyrtio mördade sopsamlare utanför universitetet i Barranquilla i Colombia. Gärningsmännen hade avlägsnat de inre organen och sålt dem vidare för transplantationssyften. Sedan hade de sålt kropparna till universitetet som dissektions-specimen åt läkarstudenterna.

I detta dåg ligger en monstruös följdriktighet. Människor som överlever på att återvinna avfall är själva ett slags avfall, vars nyttiga delar låter sig återvinnas. Här har människovärdet underordnats det ekonomiska värdet.

Johan Sundgrens fotografi, liksom Jean Vautrins roman, odlar en motståndets estetik som strävar efter att återge människovärdet till dem som körs ut från stadsmuren. Som motiv väljer Sundgren gärna ögonblick av stillhet, koncentration eller förhållande till

punkter då det inre livet tänds, då kollektivet sträcker på ryggen och blickar ut över samhället.

Martin Medina, sociolog och miljövetare från Tijuana, menar att tredje världens sopsamlare är en väldig tillgång för sina samhällen. Teoretiskt sett är det en enkel ekvation. Leonisa Cruz får 6 pesos per kilo koppar hon samlar ihop. Mellanhanden som köper hennes koppar säljer den vidare till industrin för i genomsnitt fyra gånger så mycket, 24 pesos. På Latinamerikas soppippar finns i regel bara en enda köpare, som ofta utverkat licens på återvinningen.

Om Cuernavacas pepenadores slöt sig samman, och om myndigheterna uppmuntrade deras kooperativ och gav dem tillstånd att sälja sitt återvunnet material, skulle Leonisa Cruz kunna kringgå mellanhänderna och få mer betalt för sitt arbete. Och när deras kooperativ väl är bildat – med bistånd från välvilliga hjälpare – skulle de också kunna ansluta alla andra sopsamlare

re som samlar flaskor, burkar, plast och papp på stadens gator. Efter hand skulle alla de som hankar sig fram i slummen och på tippen inlemmas i en samhällsnyttig organisation som sköter ortens avfallshandtering och återvinning – till nytta för dem själva, för miljön, för ekonomin och för samhället i dess helhet.

Sådan är, grovt taget, Martin Medinas vision: vad som först framträdde som sociala och ekonomiska problem – de önskade fattiga och de växande sopbergen – förvandlas till möjligheter. Enligt Medina har sopsamlarna tagit det första steget mot kretsloppsamhället. Ur nöden har de skapat en bärkraftig informell ekonomi.

På sina håll är visionen redan förverkligad. I Latinamerika finns i dag hundratals sopsamlarökooperativ. I Porto Alegre i Brasilien svarar kooperativen för fyra femtedelar av sopsävervningen, till en avsevärt lägre kostnad för staden än förut. I Colombia har frivilligorganisationen Fundación Social bildat en nationell organisation för insamling och återvinning av sopor. Hundratal kooperativ säljer 300 000 ton återvunnet material till industrin årligen. Den mest framgångsrika organisationen, Cooperative Recuperar i Medellín, har ungefär tusen medlemmar. De tjänar vida mer än minimilönen i landet, är anslutna till hälsovårdssystemet, kan ta bil-

ga försäkringar och söka stipendier för att studera. Kooperativet står för en del av traktens sopsamling och återvinning, driver en återvinningsfabrik och tillhandahåller olika renhållningstjänster. I Guerne, en mindre stad, övertog kooperativet hela sopsamlingen, besparade staden en rejäl slant och tjänade självt 300 000 kronor på återvinningen.

På natten, med sina pannlamporna tända, liknar sopsamlarna i Cuernavaca gruvarbetare som söker malm i berg. Den arbetande människan förblir en mirakulös varelse. På samma sätt som Moses, som frambringade vatten ur berget genom att slå på klippan med sin käpp, frambringar sopsamlaren värden ur det värdelösa. Att ur intigheten utvinna något, att pressa fram en halt, ett värde, ett liv ur bergskedjorna av avskräde – uppenbarar sig inte mänsklighetens kvintessens i denna ansträngning?

En amerikan som skrev hem om sitt besök på en av Mexico Citys soppippar berättar. En lastbil tippade först av en grågrön sörja av avskräde. När sopsamlarna var klara med genomgången låg flera mindre högar vid deras sida. Fynden i högar såg nya ut, som om de låg trivade på torgståden eller just trillade av fabriksbandet.

STEFAN JONSSON
stefan.jonsson@dn.se

09738 1303